

DİJİTALLEŞMENİN KURUMLAR SOSYOLOJİSİNE ETKİSİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

Mehmet Özcan¹

¹ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7350-7855>

ÖZ

Günümüz toplumlarında yaşanan değişim dijitalleşme etrafında şekilleniyor. Varoluş dünyası ihtiyaçlar ve beklentilerin dünyasıdır. Bu varoluş dünyası ihtiyaçların karşılanmasına dönük temel pratiklere dayalı olarak yönelimler ortaya koymuştur. Toplumsal sistemler kurumsal organizasyonlar çerçevesinde bu yönelimleri işlevsel olarak kurumlara dönüştürdü. Toplumsal kurumlar bu yönüyle işlevsel mekanizmalar olarak ortaya çıkmıştır. Makro düzeyde politik, ekonomik ve toplumsal sistemler bu değişimlerin görünümü olarak kurumlar sürekli olarak değişime uğradı. İçinde bulunduğumuz tarihsel momentum insanlık tarihinin yaşadığı dönüşümlerin sürekliliği içerisinde bir sonuç olarak ortaya çıksa da günümüzdeki değişim köklü bir kırılmaya işaret etmektedir. Dijitalleşme ya da dijital toplum insan yaşamının sayıların sonsuz akışına dönüşerek adeta yeni bir türün uygarlık tarihinde insanın yanında yer alması sonucunun şekillendiğini göstermektedir. Bu yeni aktör dijitalleşme olarak biyomekanik yapıyı zekânın varlığıdır. Tarihsel olarak ilk defa insanın pratiklerini bir özne olarak gerçekleştirecek bir tekno-varoluş olarak dijitalleşme sahneye çıkmıştır. Bu çalışmanın temel amacı dijitalleşme ile kurumsal işleyişin muhatap kaldığı değişim sürecini kurumlar sosyolojisi bağlamında değerlendirerek günümüz toplumlarının işleyiş mantığı üzerine bir anlamayı ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: *Dijitalleşme, Kurum, Değişme, Çevrimiçi, Ağ*

Atf için:

Özcan, M. (2021). Dijitalleşmenin kurumlar sosyolojisine etkisi üzerine bir tartışma. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 10(27), 363-377.

¹ Öğr. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Sosyal Bilimler MYO Ankara /Türkiye

E-posta: mehmet.ozcan@hbv.edu.tr

A DISCUSSION ON THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON THE SOCIOLOGY OF INSTITUTIONS

ABSTRACT

The change experienced in today's societies is shaped around digitalization. The world of existence is the world of needs and expectations. This world of existence has revealed orientations based on basic practices for meeting needs. Social systems functionally transformed these orientations into institutions within the framework of institutional organizations. In this respect, social institutions emerged as functional mechanisms. At the macro level, political, economic, and social systems have constantly changed as the appearance of these changes and institutions have changed. Digitization or digital society shows that human life has turned into an endless flow of numbers, and the result of a new species taking place next to humans in the history of civilization is shaped. This new actor is the existence of biomechanical artificial intelligence as digitalization. Digitalization has emerged as a techno-existence that will realize human practices as a subject for the first time in history. The main purpose of this study is to reveal an understanding of the logic of today's societies by evaluating the change process in which digitalization and institutional functioning are faced in the context of institutions sociology.

Keywords: *Digitalization, Institution, Change, Online, Network*

GİRİŞ

İçinde yaşadığımız toplumun, sonuçları tamamıyla ortaya çıkmamış bir değişim sürecinden geçtiğini söylemek abartı olmaz. Bu değişim toplumsal hayatın bütün bileşenlerini etkilemektedir. Bu bağlamda kurumlar sosyolojisi toplumsal yapının temel bileşenlerinin incelenmesi olarak karşımıza çıkar. Kurumlar toplumsal yapının dünya görüşünü ortaya koyar. Böylece toplumsal kurumlar bu yapının yeniden üretimini ve sürekliliğini inşa eder. Toplumsal yapı kurumlar aracılığıyla kendisinin yeniden üretimini sağlayarak yapısal olarak bir bütünleşmeyi sağlamaya çalışır. Toplumsal yapı bireysel ve toplumsal beklentileri temel hedefler çerçevesinde tanımlayarak toplumsal geleceği kurumlar çerçevesinde ortaya koyar. Aynı şekilde toplumsal yapı bireysel ve kolektif beklentileri kurumsal düzeyde organize edemediğinde ve karşılamadığında toplumsal yapıda farklılaşma olarak tanımlanan sosyal değişim olgusu ortaya çıkar (Bal, 2020).

Günümüz toplumlarında ortaya çıkan değişim olgusunu tetikleyen, temel gösteren dijitalleşme kavramıdır. Dijitalizasyon süreci toplumsal sistemi köklü bir biçimde etkilemektedir. Dijitalizasyon toplumsal sistemin kurumsal işleyişini üstüne yeni bir sanal evrenin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu sanal evren network üzerinden çalışarak mevcut kurumsal işleyişin potansiyelini aşan bir alan ve toplumsal işleyiş ortaya koymaktadır. Dijitalleşmenin sonucu olarak toplumun geleneksel işleyişi de dönüşüme uğramaktadır. Bu süreç içerisinde ortaya çıkan dijital toplum yapısal olarak bir network toplumun oluşmasına zemin sağlamıştır. Bu çerçevede çalışma dijitalleşmenin toplumsal yapı ve kurumlar üzerindeki etkisini anlamaya dönük olacaktır.

Toplumsal Kurumlar Evreni

Toplumsal yapı, bir sistem olarak makro organizasyondur. Bu makro organizasyon maddi ve anlam dünyasını bireyleri bütünleştirecek bir biçimde sağlayacak olan sosyal düzenek olarak kurumlar karşımıza çıkar. Kurumlar bu anlamda toplumsal yapının entegrasyonunu gerçekleştirir. Genel anlamda kurumlar bu amaca dönük olarak toplumsal sistemde ortaya çıkarlar (Bal;2020). Toplumsal sistem ve kültür alanı kurumların organizasyonu ile bireylere bir toplumsal kişilik sahibi olmalarını sağlar. Bireyler aile, eğitim ve diğer toplumsal kurumlar ve pratikler aracılığıyla sistemle bütünleşmeleri sağlanır. Kurumsal pratikler görünen ve görünmeyen normlar aracılığıyla kendilerini ortaya koyarlar. Bu pratikler kurumsal düzlemin bireyler üzerindeki normatif gücü olarak görülebilir. Geleneksel ve modern toplum yapısal olarak farklılıklar ortaya koysalar da kurumsal pratiklerin bireysel olana dönük talebi ve teşebbüsleri toplumun gücünü ortaya koymaları açısından benzerdir. Böylece kültür bireysel olanı toplumsal olanla bütünleştirerek sosyal sistemin yeniden üretilmesini ve kendisinin süreklileştirmesini sağlar. Te-

mel olarak tek tek kurumların üzerinde durmanın ötesinde içinde yaşadığımız sürecin sonuçlarının belirsizliğini anlamaya çalışmanın önemli olduğu söylenebilir. Dijitalleşmenin bu anlamda toplumsal yapı ve kurumların temel fonksiyonları üzerinde etkisini görmek gerekmektedir.

Dijitalleşmeyi Anlamak

Dijitalleşme toplumsal formasyonların internet aracılığıyla, sayısallaştırılarak bir network olarak örgütlenmesidir. Böylece toplum alışılmışın dışında bir aşamaya geçmiştir. Bu süreci sadece teknoloji temelli yani akıllı telefon, internet ve sosyal medya olarak ele almak eksik olacaktır. Bir olgu olarak dijitalleşmenin toplum, yapı ve kültür üzerindeki etkilerini anlamaya çalışmak daha yararlı olacaktır. Yaşanılan değişimin öne çıkan temel boyutu dijitalleşmeye bağlı olarak hızlı ve dinamik bir dünyada yaşıyor olduğumuzdur. İçinde yaşadığımız bu dinamik toplumsal evrenin temel motivasyonu her yerde karşımıza çıkan iletişim teknolojileri bağlamında neredeyse bütün algı dünyamızı dönüştüren bilgi mekanizmalarına dayalı networklerdir. Bu networkler belirli bir toplumsal sistemin kurumsal mekanizmaları dışında çoğunlukla bir gerçeklik ortaya koymaktadırlar. Bu dijital sürecin temel taşıyıcısı olan bilgi teknolojileri bireylerin ve toplumların hayatını köklü bir biçimde etkileyerek kurumlar ile bireyler arasındaki ilişkilerin topoğrafyasını değiştirmektedir.

Dijital dönüşümün taşıyıcıları yakın zamanda gelişti ve hayatımızda kurumsallaştı. Bu kurumsallaşma sosyolojik anlamda bir gerçekliğin dışında bir varoluşa sahipti. Bu taşıyıcılar olarak; internet ve mobil iletişim araçları günümüzdeki toplumlar ve insanlar için yaşamın temel unsurları olarak konumlanmıştır (Lupton, 2014). Bu araçlar gündelik yaşamın vazgeçilmezleri olarak da görülebilir. Bu teknolojiler insanların günlük yaşam pratiklerini alışılmışın dışında farklı bir gerçeklik düzeyine taşımıştır. Dijital teknolojilerin tetiklediği sanal gerçeklik insanların hayatında yeni bir mekân ve zaman evreninin inşasına zemin hazırlamıştır. Bu yeni mekân ve zaman teknik olarak ifade edecek olursak siber uzaydır. Bu yeni bir toplumsal kurumsallaşma ve kültür evreninin oluşması ve aynı zamanda yeni bir gerçeklik düzlemidir (Baudrillard, 2013). Bu yeni durum cari toplumsallığa eklenerek bir varlık kazanmaktadır. İnsan ve toplum hayatının geleneksel sürekliliği, bu yeni varlık durumu ve köklü bir değişim ile yüz yüze kalmıştır. Bu teknolojik dönüşümün temel görünümü insanın tüm dünya ile internet aracılığıyla bağlantılı bir bünyeye dönüşmesi ve buna maruz kalmasıdır. Bu durum insanın kendi yerel mikro dünyasının efendisi olarak kalmasını artık imkânsız bir aşamaya taşımıştır. Aynı zamanda bilgi çağı olarak görülen süreç, kişinin herkes ile iletişim kurma ve sayısız bilgi kaynağına bağlanabilmesidir. Bilgi çağının görkemli icadı da yapay zekanın hayatımızda dolaşıma girmesidir. İn-

ternet, iletişim teknolojileri ve yapay zekâ dijital dönüşümün temel üçlemesidir. Yapay zekâ, yaşadığımız dijital dönüşümün toplumsal ve kültürel pratiklerin geleneksel evrenin tamamıyla değişimine giden yolun temel ürünü olarak görülebilir. Aile, eğitim, ekonomi gibi temel kurumların yanında kişinin anlam dünyasının oluşmasını etkileyen yapılar da bu değişimden etkilenmektedir. Ailenin çocuğun sosyalizasyonundaki etkisi belki de sosyal medya araçları kadar değildir. Yapay zekâ biyotekno teknolojisinin giderek bir insan modeline dönüşmesidir. Temelde dijital çağın görünümü de teknolojinin bir akıl ve zekâ boyutu kazanmasıdır (Firebaugh, 1988). İçinde yaşadığımız bu bilgi ve iletişim teknolojilerinden oluşan evrenin insan davranışları ve toplum yapısı üzerindeki etkisini anlamaya çalışmak sosyal bilimlerin temel bir problemi olarak görülmelidir. Yaşadığımız bu evren aşırı ve farklı bir gerçeklik düzlemine evrilmiştir. Bu düzlemde insan kendisini yeni bir anlam dünyasının ortasında bulmuştur. Bu yeni aşırılaştırmış dijital düzlem, bilgi ve iletişimin hızında ve yoğunluğunda ortaya çıkan sürekli ve dinamik bir biçimde artan kaotik düzendir. Bu aşırılaştırmış yoğunluğun insan ve toplum yaşamı üzerindeki etkisi kendisini kültür de ortaya koymaktadır.

Kültür antropolojik olarak insanın doğada olmayan ya da doğadan farklı olarak ortaya koydukları olarak değerlendirilebilir. Kültür, bu çerçevede dijital toplumu anlamak için anahtar bir kavram olacaktır. Toplumdaki dijitalleşme etkisini anlamak için kültürel pratiklerde ortaya çıkan farklılaşmayı temelde göstermek gerekir. Geleneksel olarak kültür insanların temel davranış kodlarının yapılaşması olarak görülebilir (Nigel ve Joanna, 2007). Kültür insan davranışları için bir temel çerçeve olarak karşımıza çıkar. Bu kaotik ve dinamik enformasyon ve bilgi evreninde yaşadığımız kırılmalar benliğimizi ve kültürel pratiklerimizi etkilemektedir. Benliğin inşası üzerindeki toplumsal kurumların gücü bu çerçevede de zayıflar. Geleneksel kültür evreni modernliğin bütün etkisine rağmen statik bir evren sunuyordu. Bireyler bu statik evrende sunulan kültürel kodlarla bir varlık tasavvuruna sahip olarak yaşamlarını inşa ediyorlardı. Bir eğitim kurumu olarak okulun merkeziliği de sarsılmıştır. Okulun kurumsal olarak bireyin toplumsallaşmasında belirleyiciliği gerilemiştir. Artık 'öğretmen' farklılaşmıştır.

Modern toplum geleneksel toplum karşıtlığının ötesinde dijital evren kendisini köklü bir biçimde kültürel düzlemde farklılaştırarak ortaya koyuyor. Birey ya da toplum geleneğin statik evreninde sahip olunan konforun da yitirilmesini tecrübe etmektedir. Sadece sosyal medyadaki imge ve anlam bombardımanı bile bilincin otantitesini tahrip etmeye yeterli olmuştur. Ağırıklı olarak Z Kuşağı olarak tabir edilen toplumsal grubun bu değişimin sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Stilmann, 2018). Sanal evren, hızlı dinamik ve bir bilgi anaforu olarak bireyi ve toplumu kaotik bir kırılma ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu çerçevede dijital çağın kültürünü anlamak için bu kırılma göz önünde bulundurmaktır. Dijital kültür, büyük ölçüde bu kırılma ile işlevselleştirilerek birey bulunduğu toplumsal yapıdan alıp kendi evreninin akışına dahil etmektedir.

Geleneksel kültürün sürekliliği karşısında sürekli değişen ve her an yenilenmek isteyen bir bilincin kültürel evreni günümüz benlik ve bilincinin temel özelliği olarak görülebilir. Kurum bir süreklilik ontolojisidir. Kurumsal sürekliliğin akış karşısında kendini üretmesi zorlaşırken, akış bütün hızıyla gerçekliği sürekli imal eder ve bunun karşısında insan adeta entropik çöküşün içine düşmüştür. İnsan davranışları bilinci, dijital toplumda mega şirketlerin tüketim ayinlerinde sürekli tahrik edilerek, ayartılarak sonsuz bir tüketiş faslına dahil edilmiştir. Anlam da bu üretim ve tüketim arenasında bir “kicthe” dönüşerek şeyleşmiştir (Bewes, 2008).

Tüketim toplumu olarak teorileştirilen toplumsal evren dijital topluma ilişkin anlama faaliyetimizi bu bağlamda kolaylaştıracaktır. Tüketimin bir davranış tarzı olarak günümüzde öne çıkan ayartıcılığı ve kısırtıcılığı bireyin algı dünyasını da altüst etmiştir. Günümüz bireyinin depresif ve yıkıcı tutumunu tetikleyen süreç dijital toplumun temel bir pratiğidir. Birey için artık kültürün sürekliliği içerisinde gerçekleşen konfor ortadan kalkmıştır. Gerçek ortadan kalktığında geriye sadece bireyin sürekli olarak dinamik bir biçimde karşı karşıya kaldığı “enformasyon bombası” kalır (Virilo, 2004). Kişiler ve toplum sürekli akıp giden bir yapay gerçeklikler düzlemine dahil olmuşlardır. Enformasyon bombası bu yapay gerçekliklerin sibernetik dünyasıdır. Stabil bir kültürel evrenin birey için sunduğu konfor her şeyin yerli yerinde olduğu bir dünyadır. Bu evren aynı zamanda baskıcı bir dünya değildir. Buna karşılık dijital kültür ve toplum bireyi kuşatan ve her an etkilemek için seferber edilmiş bir makine olarak iş görür. Bu toplum bu yönüyle totaliter ve baskıcı dinamikleri sürekli besleyen bir çerçeve sunar. Dijital kültürün sahip olduğu araçlar da bunu gerçekleştirmekte hiç zorlanmamaktadır. Toplum ve birey sürekli olarak tüketim ve politik yönlendirmelerin ve algı endüstrisinin taciziyle muhatap olur. Dijital toplumda kültürün bir algı endüstrisinin alanına dönüşmesi aynı zamanda bireyin ve toplumun sürekli olarak adeta göç etmeyen göçebelere dönüşmesine yol açmıştır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sürekli bir akış halinde dolaşıma soktuğu ve kişilerin de her an ulaşmasına imkân veren bir zemin sunması bireylerin her an tüketime maruz kalması benliğin de bir akışa dönüşerek göçebeleşmesine yol açmıştır. Dijital çağda birey adeta yersizleşmiştir. Sürekli tüketime ayarlanmış bilinç kendinden koparak göçebeleşir. Göçebe, vitrin ve sosyal medyanın sanal uzamında yurtsuzdur. Alışkanlıkları ve kültürel pratikleri sürekli bir değişime maruz kaldığı için birey köksüzleşir. Burada köksüzleşme toplumsal sistemin kurumlar perspektifinden yerleşik olmama durumudur. Ya da bu dinamik ortam bireyi sürekli bir varoluş gerilimiyle yüz yüze bırakır. Yerleşik toplumsal sistem ve kurumlar açısından göçebe kendisi bir toplumsal entite olmasına rağmen, ulaşılamayan ve territorialize olmayan bir birimdir. Dijital teknolojik ortam bireyin bilgiye ulaşabilir kılmanın ötesinde bireyi ulaşılabilir hale getirdiği için de bu göçebe oluş ve varoluş gerilimi sürekli kendini yıkıcı bir şekilde ortaya koyar. Dijital varoluş, sanal

evrene dahil olma ve muhatap olma, networklere katılarak gerçekleşen bir varoluştur. Dijital toplum tarihsel olarak dünya üzerindeki kültürel çoğulculuğun da küreselleştirilerek homojenize olmasına yol açmaktadır. Tarihsel olarak hiçbir kültür dijital toplumun sahip olduğu araçlara sahip olmadığı için genellikle yerel olarak kaldı. Dijital teknolojilerin inşa ettiği sanal evrenin yaygınlığı yerellikleri de böylece kolonize ederek büyümektedir.

Dijital Toplumda Benliğin Dönüşümü

Yukarıda ifade edildiği gibi birey ve toplum sürekli artan bir biçimde bilgi teknolojilerinin ya da sosyal medya ve networklerin yoğunluğunu yaşamaktadır. Bu yönüyle dijital toplum network toplumu olarak da değerlendirilebilir. Bu network sistematığında birey ve toplum dijital toplumun söyleminde sürekli "çevrimiçi" olarak tutulur. Toplumsal kurumlara dışsal olarak bir yapılaşma ortaya koyarak bireyi kontrol eder. Çevrimiçi bireyi bu kontrolün dışına çıkarır. Sanal kimlikler bu anlamda kurumsal kontrolün sınırınıdır. Çevrimiçi kavramı bireyi bu networka dahil eden pratiğin çerçevesidir. Benlik çevrimiçi sanal uzamda kendisini sürekli yeniden üretir. Bu çevrimiçi toplumsallığın yapay üretime dahil edilerek benliğin sürekli olarak yeniden üretimini tetikler. Benliğin yeniden üretimi göçebeliğin güzergâhı olarak kurumsallaşmıştır. Benlik bu evrende sürekli bir oluşa tabi tutulur. Bilgiye her yerden ulaşma ve bilginin her yerden ulaşılabilir olma hali çevrimiçi bir dünyanın resmidir. Dijital teknoloji bilginin akışı önündeki geleneksel sınırları kaldırarak bireyin ve toplumun kültürel olarak yeniden kendini inşa etmesine imkân vermektedir. Toplumsal uyum çevrimiçinde en üst noktaya ulaşır. Geleneksel olarak modern toplumun bireyin toplum ile entegrasyonunu sağlama konusunda ürettiği araçların tamamı çevrimiçi web süreci karşısındaki gücü yetersiz kalır. Çevrimiçinde bireyin toplumsal entegrasyonu adeta dolsuz olarak gerçekleşir (Castels, 2008). Burada toplumsal entegrasyon kurumlara ve anlam aktarımına dayalı olmaktan çıkaran sanal varoluş düzleminde gerçekleşir.

Benliğin dönüşümü dijital evrende sanal uzamın mesafesiz düzleminde bireyin de kendini sanallaştırarak üretmesine imkân verir. Dijital toplum ya da evren coğrafi ve kültürel sınırların aşınmasını sağlayarak bir dönüşüm sağladı. Bu yönüyle dijital toplum ulus aşırı bir düzlemde gerçekleşen bir gerçekliktir ve kurumlar üstüdür. Bu süreç bireyin dahil edildiği benlik sınırlarını kaldırarak benliğin de bir kopuş yaşamasına yol açtı. Benliğin dönüşümü bu çerçevede çevrimiçiye dahil edilerek sanal bir toplumsallığın da oluşmasına kaynaklık etti. Sanal evrende ya da çevrimiçinde gerçekleşen pratiklerde yeni bir ontolojik düzlemin ortaya çıkmasını sağladı.

Dijitalleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan toplumun dönüşümünün ontolojik boyutunu anlamak önemli olacaktır. İletişim teknolojileri ve internet sadece bilginin dönüşümü ve gündelik hayatımızdaki etkilerinin ötesinde bir gerçeklik düzlemine işaret eder. Bu yeni durum bir çevrimiçi ya da internet

düzleminde ağlar üzerinden olma varlığıdır. Cadde ya da sokak artık bir çevrimiçinin tufanıyla gücünü korumakta zorlanmaktadır. İnterneti bu yönüyle bir kontrol mekanizması olarak değerlendirilmesini ötesinde bir anlam dünyasının oluşmasına kaynaklık etti. Yeni ontolojik ya da gerçeklik durumu bilginin akışının ya da depolanmasının ötesinde bir uzay zamanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Toplumsal sistem ve kurumlar radikal bir meydan okuma ile karşı karşıya kalmıştır. İktidarın kurumsal işleyişinin hegemonyası zayıflamıştır. Sadece akıllı telefonların çıkışı bile insanın zaman ve mekandaki sabitliğini ortadan kaldırmıştır. Varoluşun merkezinin de ortadan kalkması göçebeliğin sınır aşırı gerçekliğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede iletişimin dolaysızlığı ve sürekli oluşu hayatımızın odağında oluşu dijital toplumun temel bir görünümüdür. İnternetin yaygınlaşması insanların kimliklerini etkileyerek farklı dünyalara girişlerini kolaylaştırmıştır ve insanlar arası iletişimin yeniden şekillenmesine kaynaklık etmiştir. İnternet bağlamında yapay zekanın da etkinliği insan makine arasındaki etkileşimin de artmasına yol açmıştır. Yapay zekanın insan davranışları üzerindeki etkileri de bu dijital dönüşümün toplumsal sonuçları arasındadır. İnternet reklamlarının davranışlar üzerindeki etkisi direkt olarak çevrimiçi toplumsallığın bir parçasıdır. Burada çevrimiçi toplumsallık bağlamında yapay zekânın benliğinin yaşadığı dönüşüm üzerindeki etkisini anlamak için de bir temel sunmaktadır. İnternet dolayısıyla ortaya çıkan networkler zamanı mekânı belirsizliğin tuzağından yalıtılarak uzay-zaman boyutuyla yeniden kişileri çevrimiçi toplumsallığa dahil eder. Siber yaşam varoluşun katmanlaşmasını da tetikleyerek 'yeni dünyaların oluşmasına kaynaklık eder. Artık keşfedilecek bir Amerika da yoktur, kimse de Vespuci değildir. Dijital kültür böylece ağ bağlantılı benliğin alanı olarak gerçeklik kazanmıştır. Böylece toplumsal kurumların etkinlik alanının ötesinde bir sanal kurumsallaşma pratikleri alanı ortaya çıkmıştır.

Çevrimiçi Toplumsallık ve Dijital Kültür

Kültür kavramının antropolojik anlamı çerçevesinde insanın doğa üzerindeki faaliyetleri ve ortaya koydukları esas alınarak bir değerlendirme yapıldığı söylenebilir. İnsanın doğa üzerindeki faaliyetleri kültürü oluşturmaktadır. Buna ek olarak ikinci bir doğa da insanın kendisi olarak görülebilir. Çevrimiçi toplumsallık ya da dijital kültür yeni bir doğa durumunun ortaya çıkmasına işaret eder. Bu yeni doğa siber uzay zaman olarak siber yaşamın hayatiyet kazandığı alandır. Dijital alanda insanın ürettiği nesnelere de yeni bir doğanın ve kültürün oluşması olarak görülebilir. Bu aynı zamanda yeni doğa sanallığın gerçeklik duvarını aşarak yeni bir gerçekliğin ortaya çıkmasıdır. İletişim ve multimedya aracılığı ile ortaya çıkan yeni nesnelere bu yeni doğanın alanıdır. Buna yeni doğa da diyebiliriz. Bu aynı zamanda gerçekliğin de

yeniden inşasıdır. Gerçeklik ve sanallık konusundaki tartışmaları varlığı anlama konusunda temel bir problem olarak düşünce tarihinde yer edinmiştir. Gerçeklik ve sanallık arasındaki ayrım tarihsel olarak kültürün temel unsurları olarak normları, değerleri, gelenekleri ve inançları ortaya koymuştur. Farklı tarihsel dönemlerde farklı gerçeklik tasavvurlarının egemen olduğu söylenebilir (Güloğlu,2018;322). Günümüz toplumlarında bu gerçeklik anlayışı siber yaşamın boyutları çerçevesinde dijital bir çerçeve kazanmıştır. Dijital evrende gerçeklik ve sanallık çerçevesinde ortaya çıkan ayrımlar arasındaki mesafe de bulanık hale gelmiştir. Model gerçekten daha sahici bir gerçeklik olarak varlık dünyasında yerini almıştır. Sanal olan gerçek olanı çevreleyecek hale gelmiştir. Yapay zekanın gündelik hayatımızdaki gerçekliği sadece bu alanlar arasındaki sınırı daha da aşındırmıştır. Hayatın her alanında karşımıza çıkan sensörlerin kuşatıcılığı insanlar ile yapay nesnelere arasındaki entegrasyonu derinleştirmektedir.

Bu noktada nesnelere interneti, insan ve nesne arasındaki ilişkinin entegrasyonunun sağladığı kadar gerçeklik ve sanallık arasındaki ilişkiyi de yeniden düzenleyerek sanal evrenin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Dijital kültür bu çerçevede yeni bir toplumsallık ve bilincin de oluşmasının alanı olarak ortaya çıkarak toplumsal yapı ve kurumları dönüştürmeyi de etkilemiştir. Modelin gerçeklik üzerindeki etkisi insan bedeninin bu modeli esas alarak kendini estetik olarak yeniden üretmesinde gösterir.

Bilginin Aşırılığı

Geleneksel toplumda bilgi temel bir eser ve bu esere ulaşabilen sınırlı sayıda insan arasında oluşan bir etkinlik olarak bilgi karşımıza çıkar. Matbaa bu süreci biraz yerinden etti. Bilgiye ulaşmayı sınırlı sayıda insan etkinliği olmaktan çıkardı. Bilginin kamusallaşmasında önemli bir aşamanın gerçekleşmesini sağladı. Fakat bu durum bile belirli bir merkeze dayalı olarak bilginin üretilmesi ve dolaşımına imkân veriyordu. Kütüphane bu anlamda sembolik olarak bir merkez işlevi görüyordu. Geleneksel medyada da bilgi sınırlı araçlar ve bu araçlar üzerinde sağlanan kontrol ile üretilip kamusal alanda bir karşılık buluyordu. Dijital evrende bilgi araçlarının çeşitliliği ortaya bir veri bolluğunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu veri bolluğu her yerde ve sınırsız erişimde kendini ortaya koyar. İnsan bu sınırsız veri bolluğu karşısında bilginin geleneksel yol göstericiliğinin kaybolmasıyla karşı karşıya kalarak sahil bilginin imkânı da imkansızlaşmıştır. İnsanlar bu bilgi bolluğunda adeta hayatta kalma mücadelesi veriyor. Enformasyon kavramının istihdamı zamanın ruhunu ortaya koymasından anlamlıdır. Enformasyonun 'malumat' olarak karşılık bulması bilginin aşırılığına ilişkin nobran bir karşılıktır.

Dijital kültür bu bilginin üzerindeki geleneksel sınırların ortadan kalkması ve çevrimiçi etkinliklere dayalı olarak bilgiye bağlanma aynı zamanda yaşamın da manipüle edilme boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Bilginin yoğunluğu yaşam üzerinde enformasyonun etkinliğini arttırmaktadır. Bilginin veri ya

da data olarak görülmesi de teknik dünyanın hakikat üzerindeki bir zaferidir. Bilginin aşırılığı dijital toplumun maneviyatında sürekli benliğin işgalini sağlayan bir mekanizma olarak görülebilir.

Dijital Toplumun Anlam Boyutu

Anlam boyutu genellikle bireysel anlamda manevi kültürü oluşturur. Manevi kültür teknolojik ve sosyal kültürün ötesinde pragmatist bir boyut içermez. Temel boyutu fayda ve kazanç değil kişinin tinsel dünyasının anlam boyutunu içerir. Sanat ve yaratıcılık bu yönüyle manevi kültürün anlam arayışının temsillerini ortaya koyar. Manevi kültürün anlam dünyası gerçek dünyadan daha zengin bir özgürlük alanıdır. Bu yönüyle antropolojik olarak kültürün en hassas boyutunu oluşturur (Haviland, 2008).

Dijital toplumun anlam ve manevi kültürü siber alanın içsel yapısı üzerinden birey için farklı imkânlar sunan bir boyut ortaya koyar. Dijital anlam ve maneviyat farklı ve zengin bir dünyanın alanıdır. Sanal alanda sayısız video, film, fotolardan oluşan farklı içerikler sonsuz ve sınırsız bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu dijital evrende herkes yazar olabilir ya da kendi hikâyesini dijital evrenin bir parçası haline getirebilir. Sayısız türde bilgiye erişim insan deneyimini dönüştürmüştür. Bireylerin internet erişimi istediği içeriği seçmesi, farklı dünya görüşleri ile karşılaşması ve başkalarıyla ilişkiye girmesi sonuç olarak insan olmanın manevi anlamını ve boyutlarını yeniden şekillendirmektedir. Bu siber alanda birey geleneksel olarak kendisini kuşatan kültürel evrenden uzaklaşarak sanal bir bireyselleşmenin hiper gerçekliğine muhatap olmuştur.

Kurumsal olarak eğitimin standartlara dayalı olarak gerçekleştiği bir toplumsal sistem için bunun sonuçları son derece yıkıcı olacaktır. Bireylerin kişisel eğilimleri ve sanal evrende kendilerini bekleyen merkezsiz uzamın ayartıcılığı benlik ve kimlik için farklı tutunumların da ortaya çıkmasına imkân vermektedir. Sanal evren sanal kişilik ve benliklerin de pazarı olarak manevi kültürün borsasında bir karşılık bulmaktadır. Sanal kişilik bu düzlemde insanların kendilerini yeniden üretmelerinin zemini olmaktadır. Sanal kişilik, süper egonun zincirlerinden kurtulmuş çevrimiçi evreninin merkez-siz yurttaşı olarak göçebeliğin yaylarına kendini yerleştirerek varoluşu deneyimler. Sanal kişilik yeni bir persona olmanın ötesinde anlamın yeniden icadı ve inşasıdır. İnternet ve iletişim aygıtları web panteonunda bireyleri bilgi ve görselin bin türlüyle karşı karşıya getirerek geleneksel olarak bireyin yaşadığı biricik (unique) dünyanın da sonunu getirmiştir. Artık sonsuz imge ve mesajın otobanında hakikat ile birey arasındaki bağ da dönüşmüştür. Sanal kült fetişleri maneviyatın sığınakları olarak bireyleri imgenin ve görselin artan mesaj yığınlarına davet etmektedir. Yeni anlam alanı ya da maneviyat bu düzlemde çevrimiçi kişisel olarak, bireyin kendini istediği şekilde

tasarımsal bir kişilik olarak sunmasına imkân veriyor (Wellman, 2001). Yaşlanmış yüzünüz ya da cilt renginizi faceapp aracılığıyla yeniden üreterek sanal ayının maneviyatına katılımınız gerçekleşmiş olur. Dijital kültür öjenizmin biyoteknik ilhamlarının yeni zaferlerini kutsamayı çoktan törenselleştirmiştir.

Dijital Toplumun Yansımaları

İnsanların içinde yaşadığı kültürel ortam temel düzenlemeler, değerler ve anlam haritalarını içerir. Toplumdaki davranış ve sosyal etkileşimler bu temel anlam haritalarına göre gerçekleştirilir. Bireyler normlar çerçevesinde bir toplumsal eylem ortaya koyarlar. Bazen bireysel olarak bu anlam haritalarının dışında kendilerini estetik, politik ve felsefi olarak gerçekleştirme çabasına girebilirler. Genellikle toplumu yeniden üreten ve toplumu yeni bir aşamaya taşıyan durum bireylerin bu tutum ve düşünce ve davranışlarında kendini gösterir.

Dijital teknolojilerin sosyal alanın dönüşümündeki etkinliği, internet ve sosyal iletişim teknolojilerinin kişiselleştirme olarak kavranabilecek durumların gelişmesine imkân sağlamasıdır. Genel toplumun egemenliğine karşı mikro kültürel toplumsallık ve bireyselliklerin oluşumunun varoluşu bu zeminde ortaya çıkar. Kişiselleştirme makronun egemenliğine karşı tikel olanın kendini üretme süreci olarak görülebilir. İnternet, sosyal medya dolayısıyla ortaya çıkan tek başına bloklar bu mikro toplumsallıkların ve bireyselliklerin güzergâhı olarak temel sosyal yansımalarından biri olarak görülebilir. Herkesin yazar ya da moda tasarımcısı ve başka birçok durumda kendini gösterebildiği bir alan olarak dijital kültür geleneksel toplumun stabil yapısını bu akış içerisinde yapı bozuma uğratmaktadır. Dijital araçların bireylere sunduğu evren kültür alanının bireyselleştirilmesini kolaylaştırarak şölensel bir çoğulluğun kapısını açmıştır. Bu durum kamusallık üzerinde yıkıcı ve dönüştürücü bir etki ortaya koymuştur. Kamunun etkisi sanal evrenin bireyselleştirici etkisi karşısında gerilemektedir. Kamunun bu anlamda etkinliğinin azalması toplumun bir kültür ve bütünsellik oluşturmasını zayıflatmaktadır. Bu yönüyle okul gibi bir kamusal aygıtın merkeziliğinin etkisini kırmıştır. Okulun eğitim üzerinde kamusal tekeli aşınmıştır. Genel olarak kurumların birey üzerindeki gücü gerilemiştir denilebilir. Nelerin öğretilbileceği sorunu kamunun gücüyle sınırlanmış olmaktan çıkmıştır. Kamunun tekeli dijital iletişim teknolojiler aracılığıyla kırılarak alternatif kamusalıkların inşası da mümkün hale gelebiliyor. Politik merkezin anlam ve haber akışı üzerindeki kontrolü dijital iletişim teknolojileri aracılığıyla aşılarak yeni kamusalıkların oluşmasına kaynaklık etmektedir. Farklı bir biçimde kamu bilincinin oluşumuna da kaynaklı eder. Bireylerin politik kurumların ötesinde örgütlenmesine imkanlar sunduğu dile getirilmektedir. Arap Baharı sürecinin bir "twitter devrimi" olarak tanımlanması bu çerçevede değerlendirilebilir (Ay-

han, 2012). Dijital iletişim araçları bu yönüyle geleneksel medya araçlarından köklü bir farklılık ortaya koyar. Aynı zamanda dinamik bir yapıya sahip olarak sosyal medya bireyin kendini farklılaştırmasına ve toplumsallık üretmesine imkân verir. İnternet ve çevrimiçi durum bireylerin yeteneklerini ve dinamik bir süreci esas alır. Bu yönüyle yetenek ve süreklilik devamlı ön planda olur. Bir twitter kullanıcısı kendi cemaatini sürekli yeteneğiyle ancak çevrimiçi olarak var olmalarını sağlayabilir. Bu anlamda süreklilik olmadığına iletişim de ortadan kalkar. Çevrimiçi toplumsallık düzleminde hiyerarşi ortadan kalkar. Halbuki sosyolojik olarak kurumsallaşma pratiğinin temel yapısı rol dağılımı ve statü üzerine kuruludur.

İletişimin tabakalar arasında hiyerarşi duvarıyla biçimlendirilmesi ortadan kalkar. Trump'ın attığı twite anında en alttan birisi mesajı ironileştirerek cevap verebilir. İletişim hiyerarşik olmayan ve açık bir biçimde gerçekleşir. Habermas aydınlanmanın ortaya çıkışında cafe ve salonların rolüne değinerek Avrupa modernitesinde sivil toplumun bu tür mekanlardaki karşılaşma, iletişim ve düşünce alışverişiyle kralın ve derebeyin kontrolü dışında gerçekleşerek sivil toplumun ortaya çıktığını ifade eder. Bu durum "kamusal alanın dönüşmesi" olarak ele alınır. Politik toplumun denetlediği alanların dışında aydınlanma ve modernite ortaya çıkmıştır (Habermas, 2019). Dijital siber alan bu yönüyle yeni bir kamusal alanın ortaya çıkmasıdır. Fikirlerin aktığı bir siber alan ya da çevrimiçi dünya bu anlamda politik toplumun sivil toplum üzerindeki kamusal gücünü aşarak yeni bir sivil toplumun doğuşuna kaynaklık etmiştir. İletişimin açıklığı dijital medyanın temel bir özelliğidir. Bu ortaya çıkan iletişimin yukarıda da ifade edildiği gibi kimlik ve benlik algılarında da değişime yol açmıştır. Görünürlük her alanda etkileşimi tetiklemiştir. Burada sosyal olana mesafeli bireysellik yerini dijital medya düzleminde etkileşime ve karşılıklılığa bırakmıştır. Bunu temelde toplumsal etkileşimde bir şeffaflaşmaya yol açmıştır. Burada şeffaflaşma etkileşim ve paylaşım olarak görülebilir. Etkileşim ve paylaşım alışlagelen mülkiyet tasavvurunu dönüşüme uğrattı. Dijital toplum bu anlamda toplumun yapısal dönüşümünün kaçınılmaz olduğu düşüncesini de destekleyen süreçlerin gelişimini desteklemektedir. 'Ben başkasıdır' değerlendirmesi iletişim teknolojilerinin siber düzleminde ortaya çıkan sosyal ilişkiler ile yeni bir boyut kazanmıştır. Kendilik böylece bu iletişim akışı içerisinde ötekiyle dinamik bir etkileşim içerisinde yeniden üretilir. Böylece siber alan ütöpik bir gerçekleşimin mekânı olarak bireyin ikametgahı olarak belirir. Kişi bu düzlemde başkası olarak kendi benini de etkileşim içerisine girerek başkalaştırır. Dijital toplum ve kültür sayısallaşma ve akış olarak insanı da böylece bu sanal uzamda dijitalleştirerek gerçekliğini aşırılaştırır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dijital toplumsal sürecin önümüze koyduğu yapı teknolojinin insan ve toplum hayatında "sanayi toplumu" nunkinden farklı bir çerçeve ortaya koyduğudur. Teknoloji sadece hayata dışsal olmaktan çıkmıştır. Teknoloji bir araç olmaktan çıkarak hayatı kuşatmanın ötesinde bir özne olmaya başlamıştır. İnternetin toplumu bir network olarak kuşatarak toplumsal dünyanın bir yapay zekâ evrenine dönüşmesi süreci artarak devam etmektedir. İnternete erişimin artışı konusundaki değerlendirme çevrimiçi varoluşun kolonizasyonu olarak anlaşılabilir. Toplumsal kurumların adeta yerini dijital araçlar ordusu almıştır. Çevrimiçi toplumsallığın uygarlık tarihinde insanın yaşadığı dönüşümlerden tamamen farklı fakat belirli bir süreklilik içerisinde yeni bir aşamaya geçtiği apaçiktir. İnsanın doğa üzerindeki varlığı doğadan kopuş, doğayı kontrol etme ve günümüzde yaşadığımız süreç kopuşun artık yeni bir doğanın oluşumuna yöneldiğidir. Bu yeni doğa sanal uzam evrenidir. Toplumsal yapı ve kurumların bir üst katmanı olarak sanal evren ortaya çıkmıştır. Yeni aşamanın varlık tasavvurunda köklü bir değişim anlamına geldiği hatırd tutulmalıdır. Fütürolojik olarak bu aşamanın ne tür bir gelecek vizyonu ortaya koyacağı tam anlamıyla belirsizdir. Newton'un 'makine gibi işleyen evren' tasavvuru gerçekleşmeye yakındır. Yapay zekâ evreni makine evrenin ötesinde bir tekno biyomodel evrenin inşasıdır. 'Güneş Ülkesi' olarak ütopya modelleri bu çerçevede 'tıkır tıkır işleyen' network olarak örgütlenmiş yapay zekâ evreninin çevrimiçi toplumsallığı bu yeni doğanın gerçekleşmesi olarak görülebilir.

Dijitalizasyon bu çerçevede internet, yapay zekâ, veriler ve sayısallaşmış dinamiğidir. Aydınlanma döneminin teoloji konusundaki eleştirisi antropolojik olarak insanın gücünü bir üst ilkeye yani Tanrıya devrettiği için özgür olamadığı düşüncesinin ileri sürülmesiydi. İnsan bu teolojik yanılısamlardan kurtularak kendini gerçekleştirebilirdi. Günümüzde geldiğimiz aşamada yapay zekanın evreni Tanrıdan sonra insanın da teolojik eleştiriler de olduğu gibi aşmaya yüz tuttuğudur. Hümanizm tekno-varoluşun karşısında zayıflamıştır. İnsanın yerini yapay zekanın alacağı bir evrende insanın da sayısallaştırılarak sadece bir koda dönüşmesini içeren süreç hümanist-seküler dünyasının bir posthuman aşamasına işaret ettiği söylenebilir. İnsanın içinde yer aldığı insanın etki etmediği yapay zekâ evreni posthuman aşamadır. Dijitalizasyonun semptomatik olarak görülen yüzü toplumsal mekanizmaların sayısallaşma ve kodlar çerçevesinde bir yapay zekâ sürecine dönüşmesidir. Bu durum semptomatik olarak bir robotlar çağının gelmekte olduğunun ötesinde tamamıyla sentetik, simülasyon ve simulakra evrenini haber vermektedir. Dijitalin bir özne olarak varoluşu insanın da dünya üzerindeki krallığını yeniden tanımlayacaktır. Hümanizm posthuman aşamasında adeta insanın cenaze törenine tanıklık etmektedir. Toplum ve kurumlar organik birer varlık olarak beşeriyetin dünyasında karşılık bulmuştur. Dijital evren tekno bir evren olarak dehumanizasyonun kurumsallaşmasına dönüşme eğilimindedir. Uygarlık modeli bu çerçevede yeniden düşünülerek bir etik sorunsallaştırılmayı gerekli kılmaktadır.

İnsanın dünya üzerindeki pratikleri temel ihtiyaçlarını karşılamaya dönük olarak bir yönelim ortaya koydu. Toplumsal kurumlar bu yönüyle işlevsel mekanizmalar olarak ortaya çıkmıştır. Tarihsel olarak büyük kırılmalar ve toplumsal sistemlerin dönüşümü bu ihtiyaçların farklı bir biçimde karşılanması ile neticelendi. Makro düzeyde politik, ekonomik ve toplumsal sistemler bu değişimlerin görünümü olarak toplumlar ve kurumlar değişime uğradı. Beşeriyet bu çerçevede büyük değişimler yaşadı. İçinde bulunduğu tarihsel momentum insanlık tarihinin yaşadığı dönüşümlerin sürekliliği içerisinde bir sonuç olarak ortaya çıksa da günümüzdeki değişim köklü bir kırılmaya işaret etmektedir. Dijitalleşme ya da dijital toplum insan yaşamının sayıların sonsuz akışına dönüşerek adeta yeni bir türün uygarlık tarihinde insanın yanında yer alması sonucunun şekillendiğini göstermektedir. Bu yeni aktör biyomekanik yapay zekânın varlığıdır. Tarihsel olarak ilk defa insanın pratiklerini bir özne olarak gerçekleştirecek bir tekno-varoluş sahneye çıkmıştır. Bu tekno-varoluş içerdiği imkanlar ve tehditlerle birlikte insanın geleceğinin temel bir unsuru olacağı apaçıktır.

KAYNAKÇA

- Ayhan, V. (2012). *Tunus isyanı: Arapların devrim ateşini yakması*. Ankara: Ortadoğu Etüdüleri, (ORSAM) 3, No. 2, (59-93).
- Bal, H. (2020). *Kurumlar sosyolojisi*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Baudrillard, J. (2013). *Simülakrlar ve simülasyon*. (Çev. Oğuz Adanır). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Bewes, T. (2008). *Şeyleşme*. (Çev: Deniz Soysal). İstanbul: Metis.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür*, Birinci Cilt. Ağ toplumunun yükselişi, Çeviren: E. Kılınc. 2.basım. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Firebaugh, M.W. (1988). *Artificial intelligence: A knowledge-based approach*. Boston: PWS-Kent Publishing Co.
- Habermas, J. (2019). *İletişimsel eylem kuramı*. (Çev.Mustafa Tüzel). Ankara: Alfa Yayınları.
- Haviland, W.A. (2008). *Kültürel antropoloji*. Çev. Deniz Erguvan), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Güloğlu, M. F. (2019) Toplumsal gerçekliği inşa eden illüzyon: Meşruiyet. *Akdeniz İnsani İlimler Dergisi*. IX/2. s.319-333.
- Lupton, D. (2014). *Digital sociology*, Oxon. UK: Routledge.
- Rapport, N. ve Overing, J. (2007). *Social and cultural anthropology: The key concepts*. New York: Routledge.
- Stilmann, D.(2018).İşte Z Kuşağı. (Çev. Ferhat Erduran, Duygu. P. Kayıhan), İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Virilo,P. (1998). Hız ve Politika. (Çev. Meltem Cansever), İstanbul: Metis.
- Virilo, P. (2003). Enformasyon Bombası. (Çev.İ. Kaya Şahin), İstanbul: Metis.
- Wellman, B.(2001). Physical place and cyberplace: The rise of personalised networking. *Int J.Urban Reg.* 2001,25, p.227-252.